

Απόστολος Λ. Πιερρής

**Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΗΣ ΔΩΡΙΚΗΣ
ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ**

V

***Το Απολλώνιο Βίωμα του Κούρου
Δωριείς και Κουρήτες στην Στερεά Ελλάδα***

Η Κάθοδος των Δωριέων από τη Ρούμελη στην Πελοπόννησο αποτελεί την αρχή του κυρίως Ελληνισμού. Ορθά το διέγνωσε ο σπουδαίος Έφορος αρχίζοντας τη μεγάλη ιστορία του σε 30 βιβλία ακριβώς από το γεγονός αυτό (70T8; 10 Fr.Gr.Hist. Jacoby). Ο σπόρος του Ελληνικού θαύματος είναι το Δωρικό βίωμα.

Ορεσίβιες φυλές οι Δωριείς με νεανικό δυναμισμό και υπερχειλίζουσα ενέργεια, ανήσυχτοι από διέγερση χωρίς τετριμμένη ικανοποίηση, αναζητούσαν να βρουν το «τέλος» του οργασμού τους, την άγνωστη τότε στους ίδιους μορφή του βιώματός τους, μετακινούμενοι συνεχώς από βουνό σε βουνό κατά μήκος των οροσειρών που

περιβάλλουν τη Θεσσαλική λεκάνη, από Πίνδο στον Όλυμπο και στην Όσσα, μετά στην Όρθρυ και τελικά στην Οίτη και τους ορεινούς όγκους μεταξύ Γκιώνας και Παρνασσού, ή και, άλλα στελέχη, κατ' ευθείαν από την πρώτη πηγή μέσω Τυμφρηστού και Κόρακος (Βαρδούσια) στην τελική προκαθοδική κατάσταση (Δωρίδα). Ξαπόστασαν λίγο εκεί στα απάτητα βουνά εκτός «Μυκηναϊκού» Συστήματος πριν τη Μεγάλη Κάθοδο στο τέλος της 12ης εκατονταετίας π.Χ. (1104 π.Χ. κατά τους επικρατέστερους υπολογισμούς των αρχαίων χρονογράφων).

Αρπαγες και βιαστές, σκληροτράχηλοι και ευαίσθητοι, κυνηγοί των πάντων που θα τους κέντριζαν το ενδιαφέρον, αγέρωχοι και φιλάρεσκοι, σεβαστές της άγριας ομορφιάς, τιμητές της ρωμαλέας ανδρότητας, ηδονικοί του καθημερινού πανηγυριού μεταξύ της ομήγυρης, επιρρεπείς στα ορεινά γλέντια και χορούς, αγέλη οι ίδιοι ποιμένες αγελών, συναγωνιστές και κύριοι των άγριων ζώων, ένα με τη φύση και πολλά με τον εαυτό τους, θυμοειδείς στο έπακρο και θυμόσοφοι – η κοινωνία τους εστίαζε και ισορροπούσε στη χρυσή ορδή της νεότητας, στην αγέλη του θεού που ήταν το καμάρι του εαυτού τους. Οι Δωριείς ήσαν μια κοινωνία με υπαρξιακή έμφαση στη νεότητα και με κέντρο βάρους τους νεαρώδεις της «ωραίας» ακμής, τη σφριγηλή, οιδώσα εφηβεία. Μια κοινωνία Κουρητική. Γι' αυτό ο Ελληνισμός είναι ο Πολιτισμός του Κούρου, της αιώνιας νεότητας. Ιδού πώς περιγράφει ο Πλούταρχος τα Έργα Περικλέους στην Ακρόπολη:

Αναβαινόντων δὲ τῶν ἔργων ὑπερηφάνων μὲν μεγέθει, μορφῇ δ' ἀμιμήτων καὶ χάριτι, τῶν δημιουργῶν ἀμιλλωμένων ὑπερβάλλεσθαι τὴν δημιουργίαν τῇ καλλιτεχνίᾳ, μάλιστα θαυμάσιον ἦν τὸ τάχος. ὧν γὰρ ἕκαστον ᾤοντο πολλὰς διαδοχαῖς καὶ ἡλικίαις μόλις ἐπὶ τέλος ἀφίξεσθαι, ταῦτα πάντα μιᾶς ἀκμῆ πολιτείας ἐλάμβανε τὴν συντέλειαν. καίτοι ποτέ φασιν Ἀγαθάρχου τοῦ ζωγράφου μέγα φρονούντος ἐπὶ τῷ ταχὺ καὶ ῥαδίως τὰ ζῶα ποιεῖν ἀκούσαντα τὸν Ζεῦξιν εἰπεῖν· «ἐγὼ δ' ἐν πολλῷ χρόνῳ.» ἢ γὰρ

ἐν τῷ ποιεῖν εὐχέρεια καὶ ταχύτης οὐκ ἐντίθησι βάρος ἔργῳ μόνιμον οὐδὲ κάλλους ἀκρίβειαν, ὃ δ' εἰς τὴν γένεσιν τῷ πόνῳ προδανεισθεὶς χρόνος ἐν τῇ σωτηρίᾳ τοῦ γενομένου τὴν ἰσχὺν ἀποδίδωσιν. ὅθεν καὶ μᾶλλον θαυμάζεται τὰ Περικλέους ἔργα, πρὸς πολὺν χρόνον ἐν ὀλίγῳ γενόμενα. κάλλει μὲν γὰρ ἕκαστον εὐθύς ἦν τότε ἀρχαῖον, ἀκμῇ δὲ μέχρι νῦν πρόσφατόν ἐστι καὶ νεουργόν· οὕτως ἐπανθεῖ καινότης αἰεὶ τις, ἄθικτον ὑπὸ τοῦ χρόνου διατηροῦσα τὴν ὄψιν, ὥσπερ αἰιθαλὲς πνεῦμα καὶ ψυχὴν ἀγήρω καταμειγμένην τῶν ἔργων ἐχόντων.

(Πλούταρχος, Περικλής, 13, 1-5)

Αἰώνιον εἶναι το Αἰνεον, αἰέ ων το αἰ νέον. (Και νερό εἶναι το νεαρόν, το ὕδωρ της ζωῆς, ο χυμός της ώρας, η σπερματική αρχή). Το ον υπάρχει ενιδρυμένο στην τελειότητά του, στην ακμή της ώρας του, στη νεαρῶδη του σφύζουσα λάμψη. Το τέλος εἶναι η αρχή του ὄντος. Αἰωνιότητα εἶναι η νεαρότητα. Αυτή εἶναι η πεμπτουσία του Ελληνισμού. Ο Κούρος εἶναι το «ἀγαλμα» θεῶν και ανθρώπων, η αγαλλίαση για την τελειότητα της μορφῆς που κάνει το ον να εἶναι στην πλέρια του πραγμάτωση, και που θεμελιώνει την ἴδια την ύπαρξή του.

[Το αέναον σχετίζεται περισσότερο με τη φρεσκάδα του νεαρού και δευτερευόντως με τη ροή. Εἶναι το πάντα καινούριο, ὅπως το νερό πηγῆς].

Δεν λείπει τίποτε ἀπὸ το τέλειο για να εἶναι αὐτό που εἶναι. Η ουσία του ὄντος ἔχει λάβει την υπαρξιακή τελειότητά της: δεν μένει να γίνει τίποτε ἄλλο. Το γίνεσθαι δεν ἔχει νόημα. Και αφού δεν ἔχει λόγο ύπαρξης, σβήνει, ὅταν η αἰωνιότητα αποκαλύπτεται γυμνή στο φαεινό του εἶναι, στο ἄνθος του χρόνου.

Ο Οδηγός-Φαλλός των Δωριέων που προηγείτο των επιδρομικῶν τους περιπετειῶν [δείτε προηγούμενα κεφάλαια αὐτῶν των Δωρικῶν Μελετῶν, in primis «Το ὄνομα του Απόλλωνος»], σύμβολο του οργῶντος δυναμισμού των, βιαστικού και αρπακτικού ἐξ

υπεροχής, μετουσιώθηκε στον Άνακτα της Αιώνιας Νεότητας, στον Απόλλωνα των Κούρων, Κούρο αρχετυπικό αυτόν Πρωθήβη ανδρότητας. Η άγρια ομορφιά του προκαθοδικού Δωρικού βίου έγινε ο ανδρώδης έφηβος, τέλειος στη μορφή της σωματικής αρετής και ως εκ τούτου τέλειος στην αρετή της ανδρείας, της γυμναστικής και του χορού, τρεις φανερώσεις μιας ουσίας.

Ο Απόλλων έχει την Κουρητική ακολουθία του όπως ο Διόνυσος τους Σατύρους του. Ο Άναξ Κούρος αποθεώνει τους Κούρους. Κουρήτες είναι φύλα στα οποία θρησκευολογικά και κοινωνικά το βάρος του νοήματος της ύπαρξης πέφτει με απόλυτο ή σχετικό τρόπο στη Χρυσή Νεολαία, στην αστραφτερή Κούριο ώρα.

Απόλυτη εστία είναι η Κούριος ακμή στους Δωριείς και αυτό ορίζει την ιδιοσυστασία που έμελλε να δώσει το Ελληνικό θαύμα. Από σπέρματος η πλήρης ανάπτυξη του δένδρου. Στον Ελληνισμό τα πάντα αφομοιώθηκαν από το κυρίαρχο βίωμα του κάλλους.

Σχετική εστία σημαίνει ότι η Κουρητική διάσταση ισορροπεί συνδυαστικά, χωρίς να απορροφά μετουσιώνοντας, τη μια ή και τις δυο άλλες θεμελιώδεις δομές του Είναι και βασικές εμπειρίες της ανθρώπινης ύπαρξης: τη Μητρική της Χθονιότητας (Γόνιμης και Μυστηριώδους) και την Ουράνια της Ισχύος (Δημιουργικής και Δεσποτικής).

Τέσσερις τέτοιες Κουρητικές ομάδες σχετικής ισόζυγης έμφασης συνάντησαν οι Δωριείς.

Η πρώτη ήταν γειτονική, οι Κουρήτες της Αιτωλίας. Εδώ το βίωμα ήταν σχεδόν το ίδιο απόλυτο με τους Δωριείς. Ο Απόλλων του Θέρμου

μαρτυρεί γι' αυτό, όσο και ο Δελφικός Άναξ. Τα Αιτωλικά Όρη με τα Βαρδούσια, την Γκιώνα και τον Παρνασσό αποτελούν μια συνέχεια εκτεινόμενη γενικώς από Δυσμών προς Ανατολάς.

Στην Αιολική και Βοιωτική επική παράδοση η σύνδεση του Απόλλωνα με τους Κουρήτες στα Αιτωλικά ήταν βαρύνουσα, άμεση και δεδηλωμένη.

Στην Ιωνική και Ομηρική και κοινότερη εκδοχή (*Ιλιάς* I, 529-599) η ηρωική μυθολογία της παραθαλάσσιας περιοχής κυριαρχείται μεν από τα πάθη του Μελέαγρου σε πλαίσιο αντιπαράθεσης Κουρήτων (Πλευρώνα) και Αιτωλών (Καλυδώνα), αλλά η Απολλώνια ουσία της αντιμαχίας φαίνεται στο ιδιαίτερο κάλλος της ποιητικής μορφής παρά τίθεται ως εστιακό γεγονός.

*Κουρήτες τ' ἐμάχοντο καὶ Αἰτωλοὶ μενεχάρμαι
ἀμφὶ πόλιν Καλυδῶνα, καὶ ἀλλήλους ἐνάριζον,
Αἰτωλοὶ μὲν ἀμυνόμενοι Καλυδῶνος ἐραννῆς,
Κουρήτες δὲ διαπραθέειν μεμαῶτες Ἄρηι.*

Ιλιάς, I 529-532

Η Άρτεμις ατιμηθείσα, προκάλεσε την έφοδο στα εύφορα Αιτωλικά εδάφη του Καλυδώνιου κάπρου, και μετά τον σκοτωμό του από τον Μελέαγρο (v. 543) εκπύρωσε την έριν περί του γέρατος της κεφαλής και της δοράς του θηρίου.

*ἢ δ' ἀμφ' αὐτῷ θῆκε πολὺν κέλαδον καὶ ἀντήν,
ἀμφὶ σὺς κεφαλῇ καὶ δέρματι λαχνήεντι,
Κουρήτων τε μεσηγὺ καὶ Αἰτωλῶν μεγαθύμων.
ᾧφρα μὲν οὖν Μελέαγρος ἀρηίφιλος πολέμιζεν,
τόφρα δὲ Κουρήτεσσι κακῶς ἦν, οὐδ' ἐδύναντο
τείχεος ἔκτοσθεν μίμνειν πολέες περ ἑόντες.
ἀλλ' ὅτε δὴ Μελέαγρον ἔδυσ χόλος, ὅς τε καὶ ἄλλων
οἰδάνει ἐν στήθεσσι νόον πύκα περ φρονεόντων,*

ἦ τοι ὁ μητρὶ φίλῃ Ἀλθαίῃ χωόμενος κῆρ
 κείτο παρὰ μνηστῆ ἄλόχῳ, καλῇ Κλεοπάτρῃ,
 κούρῃ Μαρπήσσης καλλισφύρου Εὐνήνῃς
 Ἴδεώ θ', ὅς κάρτιστος ἐπιχθονίων γένετ' ἀνδρῶν
 τῶν τότε, καὶ ῥα Γάνακτος ἐναντίον εἴλετο τόξον
 Φοῖβου Ἀπόλλωνος καλλισφύρου εἵνεκα νύμφης.

Ιλιάς, I 547-560

Στη διαμάχη για τα νικητήρια ο Μελέαγρος φόνευσε τον θείο του Θέστιο, αδελφό της μητέρας του Αλθαίας από την Πλευρώνα. Κι αυτό κατά την Ομηρική θεώρηση ξεκίνησε τον πόλεμο μεταξύ Πλευρωνίων (Κουρήτων) και Καλυδωνίων (Αιτωλών). Η Αλθαία έξαλλη από τον θυμό της καταράστηκε στον Άδη και την Περσεφόνη τον γιο της, τη δε κατάρα εξετέλεσε η Ερινύς. Ο Μελέαγρος χολωμένος αποσύρθηκε από τον πόλεμο, αλλά όταν επρόκειτο να πορθηθεί η Καλυδώνα αμύνθηκε και έσωσε την πόλη από την καταστροφή (*Ιλιάς, I 574-599*), έθανε δε και αυτός ο «ξανθός Μελέαγρος» (*Ιλιάς B, 642*).

Η αντίθεση του Απόλλωνα προς τους Αιτωλούς εκφράζεται στην Ομηρική εξιστόρηση εμμέσως ως προς τα δρώμενα, από τη μοίρα της Κλεοπάτρας, συνεύνου του Μελέαγρου και κόρης του Ίδα και της Μαρπήσσης. Τη Μάρπησσα επεθύμησε ο Απόλλων, αλλά ο Ίδας την κέρδισε στρεφόμενος και κατά του θεού. Για τιμωρία ο Απόλλων την «ανήρπασε», την φόνευσε κλαίουσα το πεπρωμένο της (*Ιλιάς, I 555-572*).

Αλλά ο Ησίοδος στις *Ήοιες*, απέδιδε τον θάνατο του Μελέαγρου του ίδιου αμέσως στον Απόλλωνα, όταν ο θεός βοηθούσε και αμυνόταν για τους Κουρήτες εναντίον των Αιτωλών. Ο Πausανίας αντιπαραθέτει την ΙωνοΟμηρική και ΑιολοΒοιωτική παράδοση:

Ἐς δὲ τοῦ Μελεάγρου τὴν τελευταίην Ὀμήρῳ μὲν ἔστιν εἰρημένα ὡς ἡ Ἐρινὺς καταρῶν ἀκούσαι τῶν Ἀλθαίας καὶ ἀποθάνοι κατὰ ταύτην ὁ Μελεάγρος τὴν αἰτίαν· αἱ δὲ Ἑοῖαι τε καλούμεναι καὶ ἡ Μινυᾶς

ὡμολογήκασιν ἀλλήλαις· Ἀπόλλωνα γὰρ δὴ αὐταὶ φασιν αἰ ποιήσεις
ἀμῶναι Κούρησιν ἐπὶ τοὺς Αἰτωλοὺς, καὶ ἀποθανεῖν Μελέαγρον ὑπὸ
Ἀπόλλωνος.

Παυσανίας, Χ, 31, 3

Και ὄντως σε σπάρραγμα Παπύρου με τις Ἴοιες του Ησίοδου
αναφέρεται η αρετή ανδρείας του Μελεάγρου και ο φόνος του από τον
Απόλλωνα:

οὔτέ τις ἐν πολέμ[ωι φθισήνο]ρι δακρυόε[ντι
ἔτλη ἐσάντα ἰδῶ[ν μεῖναι κρατερ]ὸν Μελέαγ[ρον
ἀνδρῶν ἠρώων, ὅπότ[’ ἰθύοι] ἄντα μάχεσ]θαι.
ἀλλ’ ὑπ’ Ἀπόλλωνος χερ[σὶν]...θ. [
μαρνάμενος Κουρ[ῆσι περι Πλ]ε[υ]ρῶν[ι] μακεδνῆι.

Ησίοδος, Ἴοιαι, Fr. 25, 9-13 West-Merkelbach

[Αν το «Πλευρῶνι» στον στίχο 13 είναι ορθά αποκατεστημένο και
υγιές, τότε εδώ η μάχη γίνεται στην Πλευρώνα και όχι στην Καλυδώνα
ὅπως κατά την Ομηρική διήγηση. Αλλά η αρχαιότατη Πλευρώνα ήταν
στην πεδιάδα του κάτω ρου του Εύηνου, και δεν ήταν σε ὕψος ὅπως η
μεταγενέστερη νέα Πλευρώνα («μακεδνῆ»). Ἴσως δέον να διαβασθεῖ
«Κα]λ[υ]δῶνι», αλλά το ρ καταγράφεται ως γνήσιο στον στίχο 13 και το ε
αμφιβάλλεται μεν αλλά ελέγχεται πιθανώτερα ορθό. – Τον στίχο 12 οι
Wilamowitz και Rzach συμπληρώνουν ως εξής:

χερ[σὶν βέλεσίν τ’ ἐδαμάσθη].

Ὅχι μόνον ο Ησίοδος της Ἀσκρης στην Κοιλάδα των Μουσῶν αλλά
και η «Μινυάς» (Fr. 5 Bernabé = Fr. 5 Kinkel = Παυσανίας *loc.cit.*)
συμφωνοῦν στην ἄμεση και βαρυσήμαντη εμπλοκή του Απόλλωνα. Και
πάλι Παπυρικό τεμάχιο συμμαρτυρεῖ. Ο Θησεάς με τον Πειρίθουν
κατέρχονται ζώντας στον Ἄδη, συναντοῦν τον Μελέαγρο, ο οποίος ερωτά
τον Θησεά τι θέλουν και τι κάνουν στα στυγερά δώματα του Κάτω

Κόσμου, ταυτίζοντας συγχρόνως τον εαυτό του. Κανείς με βία και μακρό
 δόρου δεν θα τον κατέβαλε τον Ἡρωα αυτόν:

- -υυ-ὀλ]έσαι με βίηφί τε δουρί τε μακρῶ,
 ἀλλά με Μοῖρ' ὀλο]ή καὶ Λητοῦς ὤλεσε[ν υἱός.

Μινυάς Fr. 7. 1-2 Bernabé

[Ολέσαι, ὀλοή, ὤλεσεν παραπέμπουν στο όνομα του Απ-ὀλ-λωνος,
 εσφαλμένα μεν ετυμολογικά, σημαδιακά δε νοηματολογικά.

ἔβλαψάς μ', Ἐκάεργε, θεῶν ὀλοώτατε πάντων

φωνάζει ο Αχιλλέας προς τον Απόλλωνα στην Ιλιάδα, Χ 15. -
 Αναιτιολογήτως ο Bernabé αμφιβάλλει για τη γνησιότητα του
 αποσπάσματος].

Η Μινυάς ιστορούσε τη μάχη του Ηρακλή κατά των Ορχομενίων
 Μινυών στη Βοιωτία και την εκπόρθηση της πόλεως. [Σωστά ο Welker, *Der
 Epische Cyclus oder die Homerischen Dichter*, I² 237 sqq.; II² 422-424].

Περιελάμβανε και *Νέκυια*, με την κάθοδο στον Άδη του Θησέα
 συνοδεύοντος και επικουρόντος τον φίλο του Πειρίθουν στην επίτευξη
 χθόνιων γάμων με την Περσεφόνη (Παυσανίας Χ, 28, 2 = Fr. 1 Bernabé. Cf.
id. Χ, 28, 7 = Fr. 2 Bern). Υπ' αυτήν την άποψη ο Περίθους ανυψώνεται στον
 νεαρό πάρεδρο δαίμονα της Μεγάλης Θεάς, Κοσμικής μήτρας ζωής και
 θανάτου. Στη Νέκυια της Μινυάδος ιδιαίτερη θέση είχαν οι τιμωρούμενοι
 για ασέβεια προς τον Απόλλωνα και τις Απολλώνιες Μούσες (Απόλλων
 Μουσαγέτης). Cf. Παυσανίας ΙΧ, 5, 8 = Fr. 3 Bern, για τον Αμφίονα, όπου
 και αυτός προσέβαλε τον Άνακτα όπως και η σύννευνός του Νιόβη. Και
 Παυσανίας ΙV, 33, 7 = Fr. 4 Bern για τον Θάμυρι κομπάσαντα έναντι των
 Μουσών. Μνημονεύονταν και ο Ωρίων, τιμωρηθείς υπό της Αρτέμιδος
 (Φιλόδημος, *Περί Εύσεβείας*, P. Herc. 242 IV^b5 sqq. = Fr. 6 Bern).

Η μόνη, και αυτή επιφυλακτική, αναφορά στις αρχαίες πηγές για
 τον ποιητή της Μινυάδος υπάρχει στον Παυσανία ΙV, 33, 7 = Fr. 4 Bern:
Πρόδικος δὲ ὁ Φωκαεύς, εἰ δὴ τούτου τὰ ἐς τὴν Μινυάδα ἔπη, προσκειῖσθαι

etc. Η Φώκαια πάντως της Αιολίδας ταιριάζει στην ΑιολοΒοιωτική επική παράδοση που εκφράζεται στη Μινυάδα, την Οιδιποδεία και τον Ησίοδο.

Η μυθιστορία του Ηράκλειου πολέμου κατά των Μινυών του Ορχομενού αναγράφεται στον Απολλόδωρο, Βιβλιοθήκη, II 67-73. Εδώ ανευρίσκουμε το θέμα της Μινυάδος.

Ο πλούτος και η πολεμοχάρεια των Μινυών του Βοιωτικού Ορχομενού και των συναφών Φλεγύων ήσαν διαβόητοι.

1) Όρχομενός, εἴ τις Ἑλλησιν ἄλλη πόλις, ἐπιφανῆς καὶ αὐτὴ ἐς δόξαν (Παυσανίας X, 34, 6).

2) Τοὺς δὲ Φλεγύας πολέμῳ μάλιστα Ἑλλήνων χαίρειν μαρτυρεῖ μοι καὶ ἔπη τῶν ἐν Ἰλιάδι περὶ Ἄρεως καὶ Φόβου τοῦ Ἄρεως πεποιημένα [Ιλιάς, N 301-2, παρηλλαγμένα. Τα χειρόγραφα ἔχουν: τῷ μὲν ἄρ' ἐκ Θρεΐκης Ἐφύρους μετὰ θωρήσσεσθον etc.]

τῷ μὲν ἄρ' εἰς Ἐφύρους πολέμον μετὰ θωρήσσεσθον

ἢ μετὰ **Φλεγύας μεγαλήτορας.**

(Παυσανίας IX, 36, 3)

3) Πρόσοδοι δὲ ἐγίνοντο τῷ Μινύᾳ τηλικαῦται μέγεθος ὡς ὑπερβαλέσθαι τοὺς πρὸ αὐτοῦ πλούτῳ· θησαυρόν τε ἀνθρώπων ὧν ἴσμεν Μινύας πρῶτος ἐς ὑποδοχὴν χρημάτων ᾠκοδομήσατο. Ἑλληνες δὲ ἄρα εἰσὶ δεινοὶ τὰ ὑπερόρια ἐν θαύματι τίθεσθαι μείζονι ἢ τὰ οἰκεῖα, ὁπότε γε ἀνδράσιν ἐπιφανέσιν ἐς συγγραφὴν πυραμίδας μὲν τὰς παρὰ Αἰγυπτίοις ἐπῆλθεν ἐξηγήσασθαι πρὸς τὸ ἀκριβέστατον, **θησαυρόν δὲ τὸν Μινύου καὶ τὰ τεῖχη τὰ ἐν Τίρυνθι οὐδὲ ἐπὶ βραχὺ ἤγαγον μνήμης, οὐδὲν ὄντα ἐλάττονος θαύματος.**

(Παυσανίας IX, 36, 4; cf. 38, 2-4)

[Θησαυρό του Μινύου εννοεῖ τον θολωτό τάφο του Ορχομενού, θαύμα ὄντως ιδέσθαι και για την περίτεχνη και συμβολόμεστη ανάγλυφη διακόσμηση της οροφῆς του ταφικού παράπλευρου δωματίου].

Φλεγύες ήσαν η πλέον βίαια και υπερφίαλη έκφραση των Μινύων. Φλεγμαίνοντες και φλέοντες ως αληθώς, μεγαλήτορες αγέρωχοι και υπέρβιοι δράστες, οι οποίοι εστράφησαν στην αλαζονεία τους και κατά των Δελφών: ορδές και αυτές παλληκαριών σαν τους Δωριείς (ο Φλεγύας, υιός Χρύσης και Άρεως, αρχηγείσας στον Ορχομενό, συνέλεξε «τούς τὰ πολεμικά ἀρίστους Ἑλλήνων», Πausανίας IX, 36, 2) έσφαλαν αντιστρατευσάμενοι κατά του φυσικού θεού τους:

Τὸ μὲν δὴ Φλεγυῶν γένος ἀνέτρεψεν ἐκ βάθρων ὁ θεὸς κεραυνοῖς συνεχέσι καὶ ἰσχυροῖς σειμοῖς· τούς δὲ ὑπολειπομένους νόσος ἐπιπεσοῦσα ἔφθειρε λοιμώδης· ὀλίγοι δὲ καὶ ἐς τὴν Φωκίδα διαφεύγουσιν ἐξ αὐτῶν.

(Πausανίας IX, 36, 2 και 3)

Ο Ηρακλής συμπλήρωσε εν συνεχεία το έργο του θεού (Πausανίας IX, 37, 1-2), κατά τη Δωρική αρμονία Ἡρώος (Ηρακλής) και Ἄνακτος (Απόλλωνος). Ο Ηρακλής ημύνθη υπέρ των Θηβαίων, ακολούθων καλών καγαθών του θεού. Ο βασιλεύς Εργίνος των Μινύων, ηττηθείς κατά κράτος, ποιείται ειρήνη προς τον Ηρακλή, επιδίδεται στην ανασυγκρότηση του Ορχομενού, συμβουλεύεται το μαντείο των Δελφών περί γονής και ως άλλος πατριάρχης γεννά εσχατόγηρος τον Τροφώνιο και τον Αγαμήδη:

λέγεται δὲ ὁ Τροφώνιος Ἀπόλλωνος εἶναι καὶ οὐκ Ἐργίνου· καὶ ἐγώ τε πείθομαι καὶ ὅστις παρὰ Τροφώνιον ἦλθε δὴ μαντευσόμενος (Πausανίας, IX, 37, 5).

Υπήρχε λοιπόν σημαίνουσα Απολλώνια διάσταση στο μαντείο του Τροφωνίου (Λεβαδειά). Προσμαρτυρεί και η παράδοση ότι οι αδελφοί οικοδόμησαν τον ηρωικό ναό του Απόλλωνος στους Δελφούς (Πausανίας IX, 37, 5).

Οι Ορχομένιοι ανήκαν στο προγενέστερο πληθυσμιακό υπόστρωμα της Βοιωτίας, προ της Καθόδου των Βοιωτών σε αυτήν. Με τη μετανάσταση ομάδων μετά τον Τρωικό Πόλεμο συνεξέπλευσαν με τους

Ίωνες, όχι τους Αιολείς, στη Μ. Ασία. Οι διαμείναντες παρουσιάζονται ως ξένο σώμα στη νέα Βοιωτία της Θηβαϊκής υπεροχής, κατά τους Ελληνικούς χρόνους. Έγιναν τελικά ανάστατοι υπό Θηβαίων (Παυσανίας IX, 37, 8). Μετά την καταστροφή των Θηβών (335 π.Χ.) ο Φίλιππος ο Μακεδών τους έκανε πάλι πόλη, αλλά κατά την επιγραμματική διατύπωση του Παυσανία (*ibid.*): τὰ δὲ ἀπὸ τοῦ δαιμονίου σφίσιν ἐς τὸ ἀσθενέστερον ἔμελλεν ἀεὶ ρέψειν. Δεν εσώθησαν ούτε από τα πελώρια τείχη που απομένουν μαρτύρια του πάλαι ποτέ υπέρθυμου όγκου των Μινύων ακόμη και στην Ελληνική εποχή.

[Η κύρια και χαρακτηριστική λατρεία στον Ορχομενό ήταν των Χαρίτων. Πρώτα εκεί ο αριθμός τους ορίστηκε σε τρεις.

Τὸν δὲ Ἐτεοκλέα λέγουσιν οἱ Βοιωτοὶ Χάρισιν ἀνθρώπων θῦσαι πρῶτον. καὶ ὅτι μὲν τρεῖς εἶναι Χάριτας κατεστήσατο ἴσασιν, ὀνόματα δὲ οἷα ἔθετο αὐταῖς οὐ μνημονεύουσιν· ἐπεὶ Λακεδαιμόνιοί γε εἶναι Χάριτας δύο καὶ Λακεδαίμονα ἰδρύσασθαι τὸν Ταῦγέτης φασὶν αὐτάς, καὶ ὀνόματα θέσθαι Κλήταν καὶ Φαένναν. Ἐοικότα μὲν δὴ Χάρισιν ὀνόματα καὶ ταῦτα, εἰκότα δὲ καὶ παρ' Ἀθηναίοις· τιμῶσι γὰρ ἐκ παλαιοῦ καὶ Ἀθηναῖοι Χάριτας Αὐξῶ καὶ Ἥγεμόνην. τὸ γὰρ τῆς Καρποῦς ἐστὶν οὐ Χάριτος ἀλλὰ Ὠρας ὄνομα· τῇ δὲ ἑτέρα τῶν Ὠρῶν νέμουσιν ὁμοῦ τῇ Πανδρόσῳ τιμὰς οἱ Ἀθηναῖοι, Θαλλῶ τὴν θεὸν ὀνομάζοντες. Παρὰ δὲ Ἐτεοκλέους τοῦ Ὀρχομενίου μαθόντες τρισὶν ἤδη νομίζομεν Χάρισιν εὔχεσθαι.

Παυσανίας IX, 35, 1-3

Δεν γνωρίζουμε τα ονόματα των Μινυακών Χαρίτων και αν είχαν καν ονόματα όπως οι δύο Σπαρτιατικές Χάριτες (Κλήτα και Φάεννα), ή οι επίσης δύο Αθηναϊκές (Αυξώ και Ηγεμόνη). Και με μόνον τα ονόματα καθοδηγούμαστε να αποδώσουμε κουροτροφικές ιδιότητες στις Αθηναϊκές, Απολλώνιες δε στις Λακεδαιμόνιες. Οι Ὠρες στην Αθήνα, δύο και αυτές, εκαλούντο Θαλλώ και Καρπώ, πρόδηλα παραπέμπουσες σε

περιοδικούς δαίμονες φυτικής ευετηρίας: Θαλλώ για την εποχή της Άνοιξης (συνετιμάτο με την Πάνδροσο, εαρινή δροσοσταλούσα τροφό των φυτών), Καρπώ για το θέρος. Οι Χάριτες αντίστοιχα επετρόπευαν την ανάπτυξη των κούρων και τη φαλλική ηγεμονία των αγέλων τους (βιολογικός και στρατιωτικός συμβολισμός ανδρότητας, όπως στους Δωριείς). Από τις Αττικές Ώρες στις πληρεξούσιες Χάριτες του νέου βιώματος, είναι σαφής η οδός από τη χθόνια γονιμότητα προς το Δωρικό τέλος του κάλλους. Ενδιάμεση στάση στην οδό αυτή κατέχουν οι Αθηναϊκές Χάριτες. Αντιθέτως Κλήτα (= Περίδοξη) και Φάεννα (= Καταλάμπουσα) δείχνουν ξεκάθαρα τον πλήρη Απολλωνισμό της Σπαρτιατικής Χαριτολογίας, ο οποίος τις μετατρέπει από εφόρους βιολογικής ακμής σε σύμβολα φωτοχυσίας κάλλους.

Στον Ορχομενό ο αριθμός των Χαρίτων (για πρώτη φορά τρεις) δείχνει Απολλώνια κατεύθυνση. Ο περιπτώς συντάσσεται προς το Πέρασ, ο άρτιος προς το Άπειρο, στις Πυθαγόρειες συζυγίες των αντιθέτων που αναφέρει ο Αριστοτέλης. Η αρχή εξαπολλωνισμού έγινε νωρίς, έστω και εάν η μετάβαση ολοκληρώθηκε εντέλει αργότερα, από τις περιοδολογικές λατρείες χθόνιας γονιμότητας και αυξητικότητας στην Ολύμπια αιωνιότητα του Απολλώνιου πνεύματος.

Σε όλη τη Βοιωτία η ενεργός παρουσία του Άνακτα είναι πασίδηλη και έντονη, πάντα επικαθήμενου επί προγενεστέρου στρώματος χθόνιας θρησκευτικότητας όπως αυτή εκφράζεται στον Νεαρώδη του Πάθους, στον Δαίμονα της γονιμότητας που έγινε Ήρωας της Ολύμπιας λατρείας.

Οι Μινύες, προερχόμενοι από την προτέρα κατάσταση έμειναν χωριστοί από τους λοιπούς Βοιωτούς και για τη συνείδηση των Γεωμετρικών χρόνων. Ο Ομηρικός Κατάλογος τους αντιδιαστέλλει προς τους άλλους. Βοιωτοί, Β 494-510. Και εν συνεχεία ο Ορχομενός Μινύειος με την παραλία του στην Ασπληδόνα, Β 511-516. Τονίζεται από τον Όμηρο κι εδώ η σκληρή και άγρια πολεμικότητα των Μινύων: οι αρχηγοί τους είναι

υιοί του Άρη από την Αστυόχη (cf. Στράβων ΙΧ, 414; Πausανίας, ΙΧ, 37, 7). Όπως και ο μυθικός πλούτος των: θέλοντας να υπερθεματίσει σε περιουσία αγαθών, ο ποιητής αναφέρει

*ἦδ' ὅσ' ἐς Ἐρχομενὸν ποτινίσσεται, ἦδ' ὅσα Θήβας
Αἰγυπτίας, ὅθι πλεῖστα δόμοις ἐν κτήματα κείται,
αἶθ' ἑκατόμυλοὶ εἰσι, διηκόσιοι δ' ἂν ἑκάστας
ἄνδρες ἐξοιχνεύσι σὺν ἵπποισιν καὶ ὄχεσφιν*

(Ιλιάς, Ι 381-4)

Το τρίτο και τέταρτο μεγαλόπλουτο παράδειγμα λίγο παρακάτω στο ίδιο Ομηρικό χωρίο (όπου αλύγιστος και αγέρωχος ο Αχιλλεύς αρνείται κάθε προσφορά προς ικανοποίηση της προσβεβλημένης τιμής του) είναι η Τροία και οι Δελφοί:

*οὐ γὰρ ἐμοὶ ψυχῆς ἀντάξιον οὐδ' ὅσα φασὶν
Ἴλιον ἐκτῆσθαι, ἐϋ ναιόμενον πτολίεθρον,
τὸ πρὶν ἐπ' εἰρήνης, πρὶν ἔλθειν νῆας Ἀχαιῶν,
οὐδ' ὅσα λάϊνος οὐδὸς ἀφήτορος ἐντὸς ἑφέργει
Φοῖβον Ἀπόλλωνος Πυθοῖ ἐνι πετρηέσση.*

(Ι 401-5)

Ο Στράβων ερμηνεύει τη σύσταση της λατρείας των Χαρίτων από τον Ετεοκλή βασιλέα των Μινύων ως έμφαση πλούτου και δύναμης (ΙΧ, 414). Μεγάλη και συνεχής ροή χρημάτων καθιστά δυνατή τη χαριστική δόση και λήψη και η χάρις δηλώνει ευεργεσία δοθείσα ή ληφθείσα ή αμοιβαδόν αμφότερα (ΙΧ, 415). Αναφέρει μάλιστα ο Στράβων και εις ένδειξη του Μινύειου πλούτου την παράδοση της πρώτης αποξήρανης της Κωπαΐδος, αποδοθέντος του υπερέυφορου πυθμένα της εις γεωργικές καλλιέργειες όπως επί των νεωτάτων χρόνων (ΙΧ, 415). Τα τεχνικά έργα της «Μυκηναϊκής» εποχής στις καταβόθρες ανατολικά της λίμνης μαρτυρούν την πραγματική βάση της αρχαίας παράδοσης. Ο Ηρακλής θεωρείτο ότι έκλεισε τους αγωγούς εξοχέτευσης για να συντρίψει τους

Ορχομενίους και έτσι πλημμύρισε η πεδιάδα και έμεινε λίμνη Κωπαΐδα στους Ελληνικούς χρόνους.

Αλλά η Ελληνική Χάρις είναι πολύ περισσότερη και ποιοτικώς αλλοιότερη από τις ευεργεσίες του ισχύοντος πλούτου στις οποίες επικεντρώνεται ο Γεωγράφος των Ρωμαϊκών χρόνων. Το νοηματικό βάρος του όρου στην αρχαϊκή και κλασσική εποχή ορίζεται από τη συζυγία της εράσμιας ελαφράδας του κάλλους (το χαριτωμένο) αφενός, του συγκαταβατικού δοσίματος χωρίς συναλλαγή (χάρισμα, μου χαρίστηκε) αφετέρου. Επανθεί εις το δίπολο τρίτη η θεία δωρεά υπερτελούς «κόσμου» (χάρις του θεού). Η δομή της Δωρικής και Ελληνικής Χάριτος καθορίζεται από αυτό το ουσιολογικό τρίγωνο. Παράγωγος δομή είναι η του Στράβωνος ευεργεσία, που με υλικότερο τρόπο σε επίπεδο πλούτου και ισχύος αναπαράγει τη μορφολογική προϋπόθεση περιουσίας (δηλαδή του κάλλους στην εντελέχεια της ουσίας) για την άσκηση της Χάριτος εν γένει.

Πόσον του σιδήρου διέχει ο χρυσός! Ευστοχεί ο ποιητής του 5ου π.Χ. αιώνα επί της αστοχίας του φυσικού του 1ου π.Χ. Τη φύση των Μινύειων Χαρίτων διαπρύσια μεγαλαυχεί ο Θηβαίος και Απολλώνιος Πίνδαρος στον 14ο Ολυμπιονίκη του που υμνεί τον Ορχομένιο Ασώπιχο, παίδα νικητή των Ολυμπίων

(πιθανώς του 488 π.Χ. [τα χειρόγραφα των Σχολίων αναφέρουν την οστ' (76η = 476 π.Χ.) ή την οζ' (77η = 472 π.Χ.). Αλλά από κατάλογο νικητών στον Papy. Oxy. CCXXII προκύπτουν άλλοι νικητές τότε. Ίσως πρόκειται για σφάλματα παραδρομής αντί του ογ' = 73η = 488 π.Χ. (Gaspar)])

στο στάδιο:

Καφισίων ύδάτων

λαχοῖσαι αἶτε ναίετε καλλίπων ἔδραν,

ὦ λιπαρᾶς αἰοίδιμοι βασίλειαι

*Χάριτες Ἐρχομενοῦ, παλαιογόνων Μινυᾶν ἐπίσκοποι,
 κλυτ', ἐπεὶ εὐχομαι σὺν γὰρ ὑμῖν τά <τε> τερπνὰ καὶ
 τὰ γλυκέ' ἄνεται πάντα βροτοῖς,
 εἰ σοφός, εἰ καλός, εἴ τις ἀγλαὸς ἀνήρ.
 οὐδὲ γὰρ θεοὶ σεμνᾶν Χαρίτων ἄτερ
 κοιρανέοντι χοροῦς
 οὔτε δαιῖτας· ἀλλὰ πάντων ταμίαι
 ἔργων ἐν οὐρανῶ, χρυσότοξον θέμεναι πάρα
 Πύθιον Ἀπόλλωνα θρόνους,
 αἰέναον σέβοντι πατρὸς Ὀλυμπίοιο τιμάν.*

Πίνδαρος, *ΙΔ' Ὀλυμπιόνικος*, 1-12

Οι Χάριτες είναι επίτροποι πάντων των τερπνών και γλυκέων του βίου, δοτήρες τελεσιουργιών σοφίας στον νου, κάλλους στο σώμα, ένδοξης παρουσίας στην περίσταση. Οι χοροί και τα συμπόσια των θεών συντελούνται δι' αυτών, χορηγοί όλων των Ολύμπιων έργων. Έχουν θέσει τον θρόνο τους παρά τον Χρυσότοξο Πύθιο Απόλλωνα και σεβίζονται την αιώνιο τιμή του Ολυμπίου Πατρός Διός.

Την φύση των Μινύιων Χαρίτων και τον χαρακτήρα της λατρείας τους διαδηλοῖ και η πάνδημος, πανηγυρική εορτή τους, κύρια του Ὁρχομενού, τα Χαριτήσια. Το κεντρικό γεγονός ήταν μουσικοί, δραματικοί και ποιητικοί αγώνες, όπως τεκμηριώνεται επιγραφικά, IG VII 3195 - 3197.

Από Φάσματα του Έαρος και του Θέρους, Δαίμονες της πλούσιας σοδειάς καρπών και φοράς νέων, από Δυναμερές της Αύξησης και της Αφθονίας (όπως ο Μέγιστος Κούρος του Ύμνου από το Παλαίκαστρο της Κρήτης), η Απολλώνια μετάλλαξη τις έχει μορφώσει σε Πνεύματα συντελεσιουργά της ανθρώπινης τελειότητας. Τα ονόματά τους επικυρώνουν τη φύση τους: Αγλαΐα, Ευφροσύνη, Θαλία, θυγατέρες του Κράτιστου των θεών Διός (νν. 13-16). Ισχύει εδώ φυσικά η Βοιωτική επική παράδοση: έτσι ονομάζονται οι Χάριτες στον Ησίοδο, και από τον Δία

γεννώνται (Θεογονία, 907-911). Οι ουσιώδεις ιδιότητές τους κατά τον ΑιολοΒοιωτό Ποιητή είναι ο έρωσ και το κάλλος (910-1):

*τῶν καὶ ἀπὸ βλεφάρων ἔρος εἴβετο δερκομενάων
λυσιμελής· καλὸν δέ τ' ὑπ' ὄφρῦσι δερκίωονται.*

Τα μάτια τους και το βλέμμα τους είναι όμορφα, από τα βλέφαρά τους όταν σε κοιτάζουν στάζει έρωτας. Από το αποτέλεσμα (αγλαΐα, ευφροσύνη, θαλία) πάμε στην αιτία (κάλλος και έρωσ). Ένα ακόμη βήμα έχει γίνει – φτάνουμε πια στο καθαρό Δωρικό σεμνολόγημα της Λακεδαιμόνιας Χαριστικής ονοματοθεσίας: Κλήτα, Φάεννα, η Δόξα και η Λάμψη του Κάλλους.

Οι Κουρήτες της Αιτωλίας είναι οι Δωριείς της Αιτωλίας, με παρόμοιο τρόπο βίου και ενσωματωμένο αξιακό σύστημα. Οι Δωριείς ενέργησαν την ουσία του Κουρητισμού. Είναι οι Κουρήτες αυτοί καθ' εαυτοί, χωρίς ανάγκη γεωγραφικού προσδιορισμού. Συγγενή φύλα κατοικούσαν αρχέγονα τους ορεινούς όγκους Πίνδου – Τυμφρηστού – Παναιτωλικού, στις παρυφές των συστημάτων ισχύος την Εποχή του Χαλκού. Επαφές θα είχαν και πριν εγκατασταθούν Δωριείς στη Δωρίδα του τριγώνου Γκιώνας – Οίτης – Παρνασσού. Μετά την πρώτη Κάθοδο των Δωριέων στην καρδιά της Στερεάς οι επικοινωνίες εντάθηκαν και οι πολιτισμικές συνέργειες δυνάμωσαν.

Η βιωματική τους ουσία ήταν η ίδια ή εύπλαστα διαμορφώθηκε επί το Δωρικότερο. Ο Θέρμος στο Παναιτωλικό και οι Δελφοί στον Παρνασσό (μεγαλοειδέστερα βέβαια και ασύγκριτα βαρυσημαντώτερα, προτύτερα επίσης οι δεύτεροι του πρώτου) διαδηλώνουν πάντως επί της ουσίας τη θεϊκή έκφραση του ταυτωτικού τους βιώματος: ο Άναξ Απόλλων δεσπόζει. Αυτό που

έμελλε να αποτυπωθεί περίτρανα στον Απόλλωνα του Αλκαμένη στο Δυτικό αέτωμα του ναού του Διός στην Ολυμπία, προϋπήρχε εν σπέρματι στο βίωμα και τον συνακόλουθο βίο των ορεινών αγελών Κουρήτων και Δωριέων στην Στερεά κατά το τέλος της Εποχής του χαλκού. Ο σίδηρος του πολεμιστή οπλίτη και το κιθαρίζειν του μουσώληπτου ερωτοεκστατικού ορχηστή (Αλκμάν) μαζί με την γυμνασία του αθλητομανούς πρωθήβη συναπετέλεσαν ως τριάδα ταυτόσια και ταυτοδύναμη την Ιδέα του επερχόμενου νέου και θαυμαστού.

Οι δικές τους ΚουρητοΔωρικές παραδόσεις των εξελίξεων στην Αιτωλία αποτυπώθηκαν στην Αιολοβοιωτική επική ποίηση (ΗΣίοδος-Μινυάς).

[Η Βοιωτία παρουσιάζει έντονη φυσιογνωμία Απολλώνιας κυριαρχίας, εμφατικά επί βάσεως προ-ολύμπιας λατρείας. Η γειτονική παρουσία των Δωριέων κατά την μορφοπλαστική περίοδο συνετέλεσε καίρια στο γεγονός αυτό, όπως και η συνεδρία στις Θεσσαλικές καταβολές].

Υπό τον Άνακτα του Θέρμου και των Δελφών μάχονται οι Κουρήτες για την επικράτηση στη χώρα προς τους Αιτωλούς. Ο Απόλλων τους επικουρεί, άλλος και ο αυτός Επικούριος, και φονεύει τον Ήρωα Μελέαγρο, τον της θλιβερής άγρας του πάθους.

Ο Αιτωλικός χαρακτήρας παρέμεινε μέχρι τέλους οίος των Πρωτοδωριέων. Ατίθασος, ακαταλόγιστος, μεγάθυμος και σκληρός, άγριος και ευέξαπτος, ανδρείος και εκδικητικός. Κατοικούσαν μέχρι τέλους κατά φυλές και κώμες, σε μικρά και μεγάλα χωριά, με κέντρο πολιτικής συνδιάταξης, όταν τυποποίησαν τις εξουσιαστικές δομές τους, τη θρησκευτική εστία στο Θέρμο: υπό τον αρχηγό Απόλλωνα. Ακόμη και τον 5ο αιώνα π.Χ. ο βίος στην Αιτωλία και Ακαρνανία ενέμενε στην αρχέγονη τάξη που ίσχυσε μετά την κατάρρευση του «Μυκηναϊκού»

Συστήματος. Η χώρα εβαρβαρώθη στους Σκοτεινούς Αιώνες όπως περιγράφει ο Θουκυδίδης στα εισαγωγικά του (I, 2-6). Κατοίκηση κατά κόμης ατείχιστες, χωρίς δομές ισχύος, με σημαντική ασχολία τη ληστεία ως οικονομική δραστηριότητα και προς δόξα των δυνατοτέρων, επικουρία δε και διατροφή των ασθενεστέρων. Πρόκειται για τον βίο των κλεφτών, την ορεσίβια Κλεφτοσύνη των παλληκαριών:

... οὐκ ἔχοντος πω αἰσχύνῃν τούτου τοῦ ἔργου [sc. της ληστείας], φέροντος δέ τι καὶ δόξης μᾶλλον· δηλοῦσι δὲ τῶν τε ἡπειρωτῶν [sc. στη Δυτική Στερεά] τινες ἔτι καὶ νῦν, οἷς κόσμος καλῶς τοῦτο δρᾶν... καὶ μέχρι τοῦδε πολλὰ τῆς Ἑλλάδος τῶ παλαιῶ τρόπῳ νέμεται περί τε Λοκρούς τοὺς Ὀζόλας [σε μια παραλιακή ζώνη από Ναυπάκτου εις Ἀμφισσα] καὶ Αἰτωλοὺς καὶ Ἀκαρνᾶνας καὶ τὴν ταύτη ἡπειρον [τη Δυτική Στερεά Ελλάδα]· τό τε σιδηροφορεῖσθαι τούτοις τοῖς ἡπειρώταις ἀπὸ τῆς παλαιᾶς ληστείας ἐμμεμένηκεν· πᾶσα γὰρ ἡ Ἑλλὰς ἐσιδηροφόρου διὰ τὰς ἀφάρκτους τε οἰκήσεις καὶ οὐκ ἀσφαλεῖς παρ' ἀλλήλους ἐφόδους, καὶ ξυνήθη τὴν δίαιταν μεθ' ὄπλων ἐποίησαντο ὥσπερ οἱ βάρβαροι. σημειῖον δ' ἐστὶ ταῦτα τῆς Ἑλλάδος ἔτι οὕτω νεμόμενα τῶν ποτε καὶ ἐς πάντας ὁμοίων διαίτημάτων.

Θουκυδίδης, I, 5, 1 - 6, 2

Τα της Αιτωλίας του καιρού του διασαφεί επί μάλλον ο Θουκυδίδης ιστορών την αποτυχημένη εκστρατεία του Δημοσθένη το 426 π.Χ. στο εσωτερικό της Αιτωλίας. Οι Μεσσήνιοι της Ναυπάκτου τον παρέσυραν πείθοντες τον Αθηναίο στρατηγό να διεξαγάγει την ολέθρια επιχείρηση. Εξηγούν περιγράφοντας τα Αιτωλικά:

τὸ γὰρ ἔθνος μέγα μὲν εἶναι τὸ τῶν Αἰτωλῶν καὶ μάχιμον, οἰκοῦν δὲ **κατὰ κόμας ἀτειχίστους**, καὶ ταύτας διὰ πολλοῦ, καὶ σκευῆ ψιλῆ χρώμενον οὐ χαλεπὸν ἀπέφαινον, πρὶν ξυμβοηθῆσαι, καταστραφῆναι. ἐπιχειρεῖν δ' ἐκέλευον πρῶτον μὲν Ἀποδωτοῖς, ἔπειτα δὲ Ὀφιονεῦσι, καὶ μετὰ τούτους Εὐρυτᾶσιν, ὅπερ μέγιστον μέρος ἐστὶ τῶν Αἰτωλῶν, **ἀγνωστότατοι** δὲ

γλῶσσαν καὶ ὠμοφάγοι εἰσίν, ὡς λέγονται· τούτων γὰρ ληφθέντων ῥαδίως καὶ τᾶλλα προσχωρήσειν.

Θουκυδίδης III, 94, 4-5

Η Αιτωλία αραιοκατοικείτο ("δια πολλού"), κατά κόμας ατειχίστους. Στα βορειότερα τμήματά της οι κάτοικοι μιλούν διάλεκτο ακατανόητη και λέγονται ότι ωμοφαγούν.

Όταν τον 3ο και 2ο αιώνα π.Χ. οι Αιτωλοί, λόγω κενών που φανερώθηκαν στο Ελληνικό σύστημα, βρήκαν τον οικείο τρόπο οργάνωσης σε ενότητα με την Αιτωλική Συμπολιτεία, εμεγαλούργησαν, διατηρώντας φυσικά την ταυτότητα του ιδιοχαρακτήρα τους, πράγμα που επισύρει τις αρνητικές κριτικές του «Αχαιού» Μεγαλοπολίτη Πολύβιου.

Οι Αιτωλοί επήλυδες (από την Ηλεία) άρχοντες επεκράτησαν μεν στην Αιτωλία κατά τους ηρωικούς χρόνους, προς το τέλος της εποχής του Χαλκού, αφομοιώθηκαν όμως από τους Κουρήτες (ή καλύτερα από την Κουρητική βιοθεωρία των προϋπαρχουσών φυλών εκεί, μακρυνών συγγενών των Δωριέων και εκδωρισμένων). Έτσι δημιουργήθηκε και η στενή σχέση Ηλείων και κατοίκων της Αιτωλίας και ο πρώιμος Απολλωνισμός της Ηλείας. Δεόντως ανταποκρινόμενοι στην κτηθείσα συνάφεια οι Δωριείς κατά την Κάθοδό τους παρέκαμψαν την Ηλεία και δεν της επέβαλαν την κατοχή τους.

[Το όνομα της Μεγάλης Βρετανίας εκκαλεί και υπενθυμίζει τη Νορμανδική κατάληψη της Αγγλίας και τη Γαλλική Βρετάνη. Αλλά οι Σάξονες αφομοίωσαν πολιτισμικά τους Γάλλους ιππότες. Το ίδιο στην Αιτωλία με τον Ηλειο-Επειό αρχηγέτη Αιτωλό και τους άρχοντές του που υπερίσχυσαν μεν ηγετικά στη χώρα, αφομοιώθηκαν όμως από το ισχυρό βίωμα και τον χαρακτήρα των κατοίκων της, τόσο ώστε να το μεταφέρουν και στην αρχική καταγωγή τους.

Το Δωρικό βίωμα και ο Δωρικός θεός ήσαν παντοδύναμοι. Επεβάλλοντο φυσικά. Η κατάληψη και κυριαρχία ήταν ένας από τους

τρόπους επιβολής. Η Βοιωτία και η Αιτωλία και η Ηλεία δεν κατακτήθηκαν από τους Δωριείς. Εξαπολλωνίστηκαν όμως θρησκευολογικά και πολιτισμικά, ο δε τρόπος βίου τους (ιδίως της πρώτης και της τρίτης που εκπολιτίστηκαν στον Ελληνισμό σχετικά νωρίς) έγινε επιδεικτικά Δωρικότατος.

Η Δωρική επιρροή ήταν μια κυριαρχική δύναμη που δρούσε μόνιμα στα Ελληνικά πράγματα, αφού το Δωρικό βίωμα αποτελεί την ουσιαστική συστατική αρχή και σπέρμα του Ελληνισμού.

Ο πρώτος μνημειακός Ναός του Απόλλωνος Δαφνηφόρου στην Ερέτρια της Εύβοιας (τον 7ο αιώνα π.Χ.) ήταν σε Ιωνικό ρυθμό. Ο δεύτερος που έγινε επί του πρώτου προς το τέλος του 6ου αιώνα π.Χ. είναι Δωρικός (cf. e.g. P. Auberson, *Le temple d' Apollon Daphnéphoros*, στο Αρχαιολογικό Δελτίο 21 (1966): Χρονικά, pp. 228-231). Ο γλυπτικός πάλι διάκοσμος αυτού του υστεροαρχαϊκού ναού είναι Αττικής τεχνοτροπίας (cf. Ε. Τουλούπα, *Τα Εναέτια Γλυπτά του Ναού του Απόλλωνος Δαφνηφόρου στην Ερέτρια*, με εικόνες) - η ίδια εκείνη την εποχή εργαζόμενη προς την Αττική σύλληψη του Δωρικού που θα μεγαλοουργήσει το θαύμα της Αθήνας του Χρυσού αιώνα.

Η καλύτερη μαρτυρία (γιατί και εξοχώτερο το παράδειγμα) της Δωρικής δύναμης του Ελληνισμού παρέχεται από την ίδια την Αθήνα του 6ου και 5ου αιώνα π.Χ. Ο Παρθενώνας είναι το σύμβολο του Αττικού Δωρισμού.